

“อ่าน” ภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ ในพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ สปป. ลาว “Reading” Ethnic Minority Representations in Lao PDR’s Ethnographic Museums

ปณิตา สระวาสี / Panita Sarawasee

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกสร้างโดยพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ในลาว 3 แห่ง ผลการศึกษาพบว่า การให้ความหมายและสร้างภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ แตกต่างกันตามบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ รวมถึงอำนาจและทัศนคติทางทฤษฎี 1. หอพิพิธภัณฑ์บรรดาเผ่าแขวงพงสาลี ก่อตั้งในเวลาที่ต้องกอบกู้ศรัทธาจากประชาชน การจัดแสดงเน้นการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองลาวร่วมกัน แม้จะหลากหลายชาติพันธุ์ก็ตาม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ถูกทำให้เชื่อมโยงและแยกออกจากเรื่องการเมือง 2. หอพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา อยู่ในบริบทเวลาและสถานที่ที่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นทรัพยากรสำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เปิดให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนกระบวนการจัดแสดง โดยให้ภาพว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากชนกลุ่มหลัก และกำลังเผชิญปัญหาการล่มสลายทางวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ผิดพลาด และ 3. ศูนย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา เมืองหลวงพระบาง เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสข้ามชาติเรื่องการปกป้องมรดกวัฒนธรรม วัฒนธรรมชาติพันธุ์ถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็นสิ่งมีค่าต่อการเรียนรู้ เป็นทั้งมรดกและทุน และสร้าง “อำนาจ” ให้กลุ่มชาติพันธุ์โดยเปิดให้มีส่วนร่วมนำเสนอภาพแทนตนเอง

คำสำคัญ: ภาพแทน พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ กลุ่มชาติพันธุ์ สปป. ลาว

Abstract

This article examines the representations of ethnic minorities that have been constructed by three ethnic museums in Laos. It found that social, political, and economic contexts as well as the curators’ authority and attitudes have exerted crucial influences on how ethnic groups are defined and represented. The first is the Phongsali Provincial

Ethnic Museum, a state museum that was established during the decline of a regime. The aim of its exhibitions was to construct Laotian national consciousness and ethnic cultures, which are portrayed as frozen and timeless. This is one of the reasons why ethnic people have been domesticated and deprived of political rights. The second is Muang Sing Ethnic Museum, Luang Namtha Province, which by contrast, was established when ethnic diversity was considered cultural property for the tourism industry. NGOs were welcome to participate in exhibit design. From their perspective, ethnic minorities were associated with poor living standards and cultural collapses resulting from policies of the previous government. The third is the Traditional Arts and Ethnology Centre in Luang Prabang, which was established during the time of the international movement to safeguard cultural heritage. Here ethnic culture is redefined as something precious to learn about, as heritage or resources. Collaborative work that empowers ethnic communities to represent themselves is also promoted here.

Keywords: representation, ethnographic museum, ethnic group, Lao PDR

บทนำ

พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์มีภูมิหลังและบริบทแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์แบบอื่นๆ ถือกำเนิดในดินแดนตะวันตกราวศตวรรษที่ 19 ในยุคที่เจ้าอาณานิคมสนใจใคร่รู้เกี่ยวกับชนพื้นเมือง มีการเดินทางสำรวจและนำวัตถุทางวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองกลับสู่ประเทศตน ริเริ่มการจัดงานเอ็กซ์โปที่จัดแสดงชาวของและ “คนพื้นเมือง” จากประเทศอาณานิคมที่ดูแปลกตา (exotic) ซึ่งได้รับความสนใจและเป็นปฐมบทที่ทำให้คนยุโรปได้สัมผัสกับ “คนอื่น” และวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง นำไปสู่กำเนิดพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ในเวลาต่อมา (Karp and Kratz, 2000) ขณะที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ในไทยหรือประเทศเพื่อนบ้านเกิดขึ้นเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ มีแนวคิดต่างออกไปคือ จัดแสดงเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็น “คนใน” ประเทศ ผู้เขียนสนใจพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ในสปป. ลาว ด้วยลาวมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สูงมากประเทศหนึ่ง รวมทั้งมีสัดส่วนประชากรที่เป็นชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ใกล้เคียงกับคนลาวที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ และที่สำคัญรัฐและสังคมลาวมองเห็นและยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของประชากร

ลาวมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายถึง 49 กลุ่ม ผลการสำรวจจำนวนประชากรอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 2005 ประเทศลาวมีสัดส่วนคนลาวร้อยละ 55 ส่วนที่เหลือร้อยละ 45 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ (Lao Statistics Bureau, 2005) ฐานคิดของรัฐที่มองประชากรของประเทศว่า ประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ สะท้อนจากการจัดประเภทกลุ่มคนในประเทศออกเป็น 3 กลุ่ม ตามสภาพพื้นที่การตั้งถิ่นฐาน คือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง รวมถึงการเปิดพื้นที่ให้มีตัวแทนชนเผ่าดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับสูง เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้ทางการเมืองครั้งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในเชิงสังคม-วัฒนธรรมรัฐลาวไม่ได้ชูเรื่องชาตินิยมบนฐานชาติพันธุ์ที่เน้นแต่ชาวลาวซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ถูกรัฐดึงเข้ามาแสดงตัวตนผ่านสัญลักษณ์และพิธีการระดับชาติต่างๆ แม้ในทางหนึ่งเป็นการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองของรัฐ อาทิ ภาพพิมพ์กลุ่มชาติพันธุ์บนธนบัตร การเดินสวนสนามของกลุ่มชาติพันธุ์ในพิธีฉลองวันชาติ เรื่องราวในตำราเรียน อนุสาวรีย์วีรชน และพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ เป็นต้น

ผู้เขียนเลือกศึกษาการนำเสนอในพิพิธภัณฑ์เพื่อ “อ่าน” มุมมองความคิดของรัฐและสังคมลาวต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยใช้แนวคิดของสำนักพิพิธภัณฑ์ศึกษา (museum studies) ที่พิจารณาว่าพิพิธภัณฑ์เสมือนเป็น ตัวบท ซึ่งภาพแทนของวัฒนธรรม (representation of cultures) ที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์ถูกอธิบายว่าเป็นการสร้างความหมายภายใต้มุมมองความคิดหนึ่งๆ แนวคิดนี้ปฏิเสธความคิดที่ว่าวัตถุสิ่งของที่จัดแสดงเป็นวัตถุวิสัย (objective) และพยายามทำความเข้าใจบริบทแวดล้อมของการเกิดขึ้นของวัตถุวิสัยในพิพิธภัณฑ์ว่าเป็นมาอย่างไรและทำงานอย่างไร (Sturge, 2007: 130)

คำถามในการศึกษานี้คือ ภาพแทนของกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนเผ่า (ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้สองคำนี้สลับกันและแทนความหมายเดียวกัน) ที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ในประเทศลาวเป็นอย่างไร อะไรที่ถูกเลือกมาเล่าและจัดแสดง เงื่อนไขหรือบริบททางสังคมของการจัดแสดงเป็นอย่างไร มีผลต่อมุมมองที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์หรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้ ศึกษาโดยใช้วิธีการสำรวจภาคสนามและสัมภาษณ์กึ่งนัยหรือผู้เกี่ยวข้องเป็นหลัก โดยเลือกพิจารณาพิพิธภัณฑ์ 3 แห่ง ได้แก่ 1. หอพิพิธภัณฑ์

บรรดาเผ่า แขวงพงสาลี พิพิธภัณฑน์ของรัฐ 2. หอพิพิธภัณฑน์เมืองสิง แขวงหลวง
น้ำทา พิพิธภัณฑน์ของรัฐที่ร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน และ 3. ศูนย์ศิลปะและ
ชนเผ่าวิทยา แขวงหลวงพระบาง พิพิธภัณฑน์เอกชนแห่งแรกและแห่งเดียวที่จัดแสดง
เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์

1. หอพิพิธภัณฑน์บรรดาเผ่า แขวงพงสาลี

หอพิพิธภัณฑน์บรรดาเผ่า ตั้งอยู่กลางเมืองพงสาลี แขวงเหนือสุดของลาว มีเขตแดนติดต่อประเทศจีนและเวียดนาม ตัวเมืองพงสาลีล้อมรอบด้วยภูเขาสูง
เข้าถึงลำบาก เป็นแขวงที่ห่างไกลจากคนลาวแขวงอื่นๆ และกลุ่มนักท่องเที่ยว
มีประชากรเบาบางน้อยกว่า 11 คนต่อตารางกิโลเมตร เมื่อเทียบกับนครหลวง
เวียงจันทน์ที่มีกว่า 170 คนต่อตารางกิโลเมตร นอกจากนี้ แขวงพงสาลียังประกอบ
ไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย มีคนลาวลุ่มอาศัยอยู่น้อยมาก หากดูโครงสร้าง
ประชากรของแขวง สามชนเผ่าลำดับแรกคิดเป็นร้อยละ 63.8 ได้แก่ ขมุ ร้อยละ 24.4
อาข่า ร้อยละ 20 และสิงลีลี (ผู้น้อย) ร้อยละ 19.4 (Satoshi, 2001)

เมืองเล็กๆ นี้ มีพิพิธภัณฑน์เพียงแห่งเดียว คือ หอพิพิธภัณฑน์บรรดาเผ่า
เป็นพิพิธภัณฑน์ของรัฐ ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1993 เดิมพิพิธภัณฑน์ตั้งอยู่ที่ห้องการของ
เมือง จากนั้นย้ายมาตั้งอยู่ ณ ที่ปัจจุบันในปี ค.ศ. 1998 (วอนมะณี สุกปะเส็ด, 2552)
พิพิธภัณฑน์อยู่ในความดูแลของแขวงวัฒนธรรมประจำแขวง จากสมุดเก็บสถิติผู้เข้า
ชมระบุผู้เข้าชมกว่าร้อยละ 90 คือนักท่องเที่ยวต่างประเทศ อีกทั้งดูเหมือนการจัด
แสดงไม่ได้มีความเคลื่อนไหวใดๆ มานานมากแล้ว วัตถุบางอย่างที่เป็นไม้ถูกแมลง
กัดกิน ถูกปล่อยทิ้งให้ฝุ่นจับหนาอยู่ในตู้ เรียกว่า *วันเปิดก็คือวันปิด* ตามที่เคย
มีผู้กล่าวไว้ถึงชะตากรรมของพิพิธภัณฑน์

- **พลเมืองลาวทั้งชนเผ่าและลาวลุ่ม**

อาคารพิพิธภัณฑน์เป็นอาคารสร้างใหม่สีขาวชั้นเดียว ลักษณะสถาปัตยกรรม
เป็นรูปทรงลาวประยุกต์ หน้าบันประดับประดาด้วยลวดลายเครือเถาและดอกบัว
พื้นที่จัดแสดงในตัวอาคารเป็นห้องเดี่ยว ขนาดราว 5x7 เมตร ลักษณะการนำเสนอ
นิทรรศการของพิพิธภัณฑน์แห่งนี้คือ *“เล่าเรื่องแบบไม่มีเรื่องเล่า”* เน้นการจัดแสดง

วัตถุสิ่งของ มีป้ายคำอธิบายสิ่งของเพียงสั้นๆ เท่านั้น ไม่มีแสงไฟส่องเน้นความงามของวัตถุ เมื่อพิพิธภัณฑ์ไม่มี “ตัวอักษร” ที่เป็นคำอธิบายมากนัก ผู้เขียนจะเน้น “อ่าน” การจัดแสดงผ่านวัตถุ โดยถือว่าวัตถุเป็นเสมือนตัวอักษรที่เล่าเรื่อง วัตถุที่ถูกเลือกนำมาจัดแสดงจะต้องมีความสำคัญและสื่อความหมายตามวัตถุประสงค์ของภัณฑารักษ์

วัตถุที่โดดเด่นของพิพิธภัณฑ์นี้ คือ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สวมบนหุ่นตุ๊กตางานแสดงทั่วห้อง และโมเดลเครื่องใช้ไม้สอยจำลองที่จัดแสดงอยู่ในตู้ไม้ขนาดเล็ก 2 ชั้น จำนวน 5-6 ตู้ โดยเป็นวัตถุของกลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่มหลักในแขวงคือ ขมุและผู้น้อย ทุกตู้มีป้ายติดไว้ว่า “เครื่องมือรับใช้การดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่า...” อาทิ ซองไม้มีด มีด พาช้าว ถ้วยไม้ไผ่ และเครื่องจักสานอื่นๆ

ภาพที่ 1 การจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้และเครื่องแต่งกายของชนเผ่าต่างๆ (ถ่ายโดยปณิตา สระวาสี)

ด้านผนังเหนือตู้จัดแสดง แขนงภาพแผนที่เขตการปกครองของประเทศลาว มีแผ่นกระดาษขนาด A4 ติดไว้บนผนัง เขียนข้อความว่า “สถิติของเผ่า” แสดงสถิติชนเผ่าจำนวน 25 ชนเผ่า แต่ไม่ได้อธิบายที่มาและไม่ระบุปี เข้าใจว่าเป็นชนเผ่าในแขวงพงสาลี ได้แก่ ลาวลุ่ม ขมุ ลื้อ ผู้น้อย ฮ่อ มั่ง ลูมา ก้อโอมาสีดา มูจี้ พูซาง ก้อเออปา หนู่กู่ หย่า ยั้ง ลาวแซง ฮายี โลโล ไทเหนือ ไทแดง เคอไทดำ ปูลี ไทขาว และลาวไผ่ ชนเผ่าที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ขมุ 32,464 คน รองลงมาคือ ก้อหนู่กู่ 18,495 คน ผู้น้อย 15,634 คน และลื้อ 12,551 คน ตามลำดับ

ส่วนลาวลุ่มเป็นประชากรส่วนน้อยมีจำนวนเพียง 5,747 คนเท่านั้น พิพิธภัณฑน์มิได้ใช้ระบบการจำแนกชนเผ่าและชื่อเรียกที่ประกาศใช้อย่างเป็นทางการโดยแนวลาวสร้างชาติ เช่น เผ่าก้อ ทางกรจะเรียก อาข่า ส่วนชนเผ่าผู้น้อยซึ่งเป็นชนเผ่าห่มมากในแขวงพงสาลี พิพิธภัณฑน์ยังใช้คำว่าผู้น้อย (ผู้นำชมก็เรียกตัวเองว่า ผู้น้อย) แต่ส่วนกลางให้ใช้คำว่า เผ่าสิงสิลี (Lao National Front for Construction, 2005)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ พิพิธภัณฑน์นี้นับเอาคนลาวหรือที่เรียกกันรวมๆ ว่า ลาวลุ่ม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอในพิพิธภัณฑน์ด้วย ซึ่งยังไม่เห็นในพิพิธภัณฑน์ชาติพันธุ์อื่นของลาว การรวมคนลาวเข้ามาด้วย สื่อความหมายตรงกันกับภาพเขียนบนฝาผนังที่ประชาชนบรรดาเผ่ารวมทั้งคนลาวยื่นจับมือประสานกันแสดงถึงความสามัคคีปรองดอง ภายใต้ความเป็นชาติลาวที่เป็นเอกภาพ ปกติเมื่อได้ยินคำว่า “ชนเผ่า” หรือ “กลุ่มชาติพันธุ์” คนทั่วไปอาจจะนึกถึงเฉพาะชนเผ่าส่วนน้อยหรือชนเผ่าที่อยู่ในชนบทหรือบนภูเขาสูงที่ไม่มีอำนาจและอิทธิพลในมิติทางการเมืองการปกครอง แต่เมื่อ “อ่าน” สถิติกลุ่มชาติพันธุ์ที่ติดอยู่บนผนังของพิพิธภัณฑน์ภาพเขียนบนฝาผนัง แผนที่ประเทศ และข่าวของต่างๆ ที่มีทั้งของชนเผ่าของลาวลุ่ม พบว่า พิพิธภัณฑน์แห่งนี้ผลิตซ้ำแนวคิดและนโยบายทางการเมืองของรัฐที่ว่า ไม่ว่าจะเป็ชนเผ่าไหนก็คือคนลาวเหมือนกัน การพยายามสร้างจินตนาการร่วมกันดังกล่าว สอดรับกับบริบทและช่วงเวลาในการก่อตั้งพิพิธภัณฑน์ที่ความชอบธรรมในระบอบการปกครองแบบสังคมนิยมทั่วโลกกำลังตกต่ำ รัฐบาลลาวออกนโยบายต่างๆ เพื่อเรียกคืนศรัทธาจากประชาชนทุกกลุ่ม มีการประกาศรับรองรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก ซึ่งมีหมวดเฉพาะเกี่ยวกับชนเผ่าที่รับรองสิทธิความเสมอภาคระหว่างชนเผ่า ส่งเสริมวัฒนธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ (ทรงคุณ จันทจร, 2551) การเกิดขึ้นของหอพิพิธภัณฑน์บรรดาเผ่าพงสาลีจึงเป็นประจักษ์พยานของความพยายามของรัฐในการเชิดชูตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์

• **ความหมายของบรรดาเผ่า: สามัคคีปรองดอง จริงแท้ และใกล้ชิดกับธรรมชาติ**

จากการสำรวจพบว่า บนฝาผนังด้านหนึ่งในพิพิธภัณฑน์มีภาพเขียน 2 รูป ที่มีความหมายน่าสนใจ ภาพแรกเป็นภาพเขียนขนาดใหญ่ราว 1x1 เมตร เป็นภาพ

ผู้หญิงสวมเครื่องแต่งกายชนเผ่าที่แตกต่างกันจำนวน 23 คน (เผ่า) อยู่ในท่าจับมือ กันและกัน มีตัวอักษรด้านบนเขียนว่า “ความสามารถระหว่างบรรดาเผ่าให้แน่นแฟ้นชั่วกาลนาน” และมีป้ายคำอธิบายภาษาอังกฤษความว่า “picture of solidarity of all the ethnic group in the Phongsali province” ภาพที่สองเป็นภาพผู้หญิง 3 คน ในชุดประจำเผ่าที่เป็นตัวแทนคนในชาติคือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง มีพระธาตุหลวงเป็นพื้นหลัง และทั้งสองภาพมีพื้นหลังคล้ายกันคือป่าเขาลำเนาไพร

อย่างน้อยพื้นที่ทางไกลศูนย์กลางอย่างที่พงสาลีนี้เป็นตัวอย่างที่ดีในการ ยืนยันความสำเร็จของ “ครีเอทีฟระดับชาติ” ในการจำแนกชนเผ่าออกเป็น 3 กลุ่ม พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ยังสมทานแนวคิดการจำแนกแบบเดิมที่แบ่งประชากรเป็น 3 กลุ่ม คือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง พื้นหลังที่เป็นป่าเขาลำเนาไพรทำให้ความหมาย ของชนเผ่าในที่นี้ตีความไปได้ว่า ชนเผ่าเป็นมนุษย์ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและ อาจใกล้เคียงกับคำว่าล้าหลัง ภาพตัวแทนของชนเผ่าที่นำเสนอในพิพิธภัณฑสถานยังใช้ เพศหญิงเป็นตัวแทนความเป็นชนเผ่าสื่อความหมายชนเผ่าว่า เป็นกลุ่มชนที่อ่อนน้อม สอนง่าย งดงาม เป็นชุมชนอุดมคติที่บริสุทธิ์งดงาม ไม่ถูกแผ้วผานจากความเป็น สมัยใหม่ เช่นเดียวกับการจัดแสดงหุ่นสวมเครื่องแต่งกายประจำเผ่า เครื่องแต่งกาย ที่ปราศจากอรรถาธิบายนี้ สร้างภาพสถิติให้กับแต่ละชนเผ่า เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ของผู้หญิงเป็นเพียงตัวแทนที่แสดงถึงความหลากหลายของชนเผ่า และทำให้ความ หมายของชนเผ่าในที่นี้ดูน่าพิศวง (exotic) แต่สื่อถึงชีวิตวัฒนธรรมตามสภาพความ จริงได้้น้อยมาก รู้กันดีว่าปัจจุบันชุดแต่งกายประจำเผ่ามักใส่เฉพาะงานประเพณี สำคัญและวัสดุต่างๆ ที่ประกอบเป็นเครื่องแต่งกายก็เปลี่ยนไปมาก เช่น ใช้ผ้าทอ อุตสาหกรรม ลูกบิดพลาสติกที่ซื้อมาจากตลาด ส่วนเครื่องใช้ไม้สอยจำพวก เครื่องจักสาน เครื่องมือตักสัตว์ สื่อถึงการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและถิ่นที่อยู่ ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์และหาของป่า คล้ายเป็นการให้ความหมายความเป็นชน เผ่าเปรียบเทียบเชิงวิวัฒนาการนิยม แต่ในความเป็นจริงผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานที่เป็นชน เผ่าผู้น้อยเองก็พูดย้ำกับผู้เขียนว่า ชาวของพวกนี้ไม่มีใครใช้แล้ว พันสมัยไปแล้ว เหมือนกำลังจะบอกว่าปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ของบรรดาชนเผ่าก็เหมือนคนอื่นๆ ทั่วไปในสังคม

ความเป็นชนเผ่าที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์นี้ จึงเป็นภาพตายตัว หยุดหนึ่ง ไร่กาลเวลา ไม่สอดคล้องกับสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ถูกสร้างภาพให้เข้าใจว่า พวกเขา ดำรงชีวิตอยู่โดดๆ ไม่เกี่ยวพันกับใคร อยู่ในวิถีที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ มีเสื้อผ้าเครื่อง แต่งกายสีสดดูแปลกตา มีเครื่องใช้ไม้สอยที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ มีที่อยู่อาศัยเป็น เอกลักษณะเรียบง่าย แต่อย่างที่เราู้กันว่าวิถีวัฒนธรรมของผู้คนนั้นลื่นไหลอยู่ ตลอดเวลา ยากที่จะจำแนกแยกแยะอย่างเด็ดขาดว่า ชนเผ่านี้ต้องใส่เสื้อผ้าแบบนี้ เท่านั้นหรือต้องพูดภาษานี้เท่านั้น เพราะวัฒนธรรมของชนเผ่าก็เชื่อมโยงและ แลกเปลี่ยนกับสังคมโดยรอบอยู่ตลอดเวลา

• **สนามช่วงชิงอำนาจระหว่างวัฒนธรรมลาวกับบรรดาเผ่า**

วัตถุจัดแสดงบางชิ้นดูแล้วไม่ค่อยเข้าพวกแต่กลับแฝงความหมายสำคัญ คือ โบอนูโมทหนาบัตการสร้างพระพุทธรูปถวายให้แก่วัดในพงสาลีที่มีรูปถ่าย ครอบครัวยุโรปเจ้าของภาพชาวลาบลุ่มในเครื่องแต่งกายสมัยใหม่ จากหลังเป็นบ้านก่อ อิฐถือปูนแสดงถึงฐานะของเจ้าภาพที่ไม่ใช่คนธรรมดาทั่วไป ภาพดังกล่าวมี คำอธิบายใต้ภาพว่า บุคคลในภาพเป็นเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปของครอบครัว เพื่อนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดแก้วฟ้า แขวงพงสาลี โบอนูโมทหนาบัตการดังกล่าวเป็น ตัวแทนวัฒนธรรมลาบลุ่มที่รายล้อมไปด้วยข้าวของจัดแสดงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ให้ภาพกลุ่มชาติพันธุ์ว่ามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ตรงกันข้ามกับ ภาพคนลาบลุ่มที่ให้ความรู้สึกว่าเป็นคนในโลกร่วมสมัย แต่งกายตามสมัยนิยม และ นับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้ ความทันสมัย การมีฐานะ การทำบุญทำทานเอื้อเพื่อ เพื่อแผ่สู่แขวงที่ห่างไกลที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ามากกว่าลาบลุ่ม บ่งบอกถึง อำนาจที่เหนือกว่า ควรกล่าวด้วยว่าสภาพสังคมลาวปัจจุบันที่ความเจริญและการ พัฒนาการกระจุกอยู่ในเมืองใหญ่ แม้รัฐจะมีนโยบายเสมอภาคบรรดาเผ่า แต่ในความเป็นจริงคนที่มีอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการของรัฐมากที่สุดก็คือคนลาว ที่อาศัยตามเมืองใหญ่ และจากสถิติการเข้าถึงทรัพยากรและสาธารณสุขพบภาคในแขวง พงสาลีที่ติดอยู่ข้างฝาในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังให้ข้อมูลว่า จำนวนหมู่บ้านกว่าร้อยละ 40 ยังไม่มีไฟฟ้า ส่วนสุขภาพามีบริการเพียงร้อยละ 4 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด

ไบอานูโมทนาบัตรการสร้างพระพุทธรูปถวายวัดในพงสาลีมีนัยสำคัญทางการเมืองที่ผูกโยงกับนโยบายต่อกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลเริ่มผ่อนคลายการควบคุมทางสังคมลง พุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากพรรคมากขึ้น และรัฐยังเปิดโอกาสให้คริสต์ศาสนิกชนกลุ่มต่างๆ เข้ามามีบทบาทในชนกลุ่มน้อย แต่เมื่อชนกลุ่มน้อยหันไปเข้ารีต (คริสต์ศาสนา) มากขึ้น รัฐก็เริ่มวิตกต่อการปราบปรามด้วยกำลังอาจเป็นผลเสียในระดับนานาชาติ วิธีการที่รัฐเอาชนะชนกลุ่มน้อยคือ การพยายามส่งเสริมพุทธศาสนาในหมู่ชนกลุ่มน้อย (อีแวนส์, 2549: 244)

กลุ่มวัตถุต่อมาคือ รูปปั้นจำลองอนุสาวรีย์ชัยชนะที่ระลึกครบรอบ 50 ปี วันชัยชนะที่สมรภูมิตีเยนเปียนฟู (2004) ที่เวียดนามมอบให้เป็นของขวัญที่ระลึกไปประกาศนียบัตรยกย่องการทำงานจากประธานคณะกรรมการปกครอง แขวงพงสาลี เหยียดและภาพถ่ายชนเผ่าในวันแข่งขันกีฬาระหว่างชนเผ่า รวมถึงใบแสดงสถิติพลเมืองในแขวงพงสาลีและการเข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ ได้แก่ ถนน โรงเรียน สุขศาลา และประปา วัตถุจัดแสดงทั้งหลายนี้แม่น้ำมาเพิ่มที่หลังแต่กลับสื่อถึงการพยายามต่อรองและสร้างตัวตน โดยการยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์กับ “รัฐ” ในฐานะผู้มีอำนาจและศูนย์รวมความเป็นชาติ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศเวียดนามที่ลาวถือว่าเป็น “พี่ใหญ่” ในกลุ่มประเทศสังคมนิยมด้วยกันในอินโดจีน

กล่าวโดยสรุป รัฐผลิตซ้ำภาพแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านการเล่าเรื่อง (narrative) ตามแบบฉบับที่รัฐต้องการให้กลุ่มชาติพันธุ์เป็น คือ ว่านอนสอนง่ายใช้ชีวิตใกล้ขีดธรรมชาติ อยู่กันอย่างสงบสุข ไม่มีความขัดแย้ง ประกอบเป็นพลเมืองลาวที่เท่าเทียมและสามัคคีแน่นแฟ้น แต่ขณะเดียวกันสถาปัตยกรรมอาคารและการจัดแสดงในส่วนเกี่ยวกับชาติพันธุ์คนลาวลุ่มกลับสะท้อนถึงอำนาจเหนือกว่าที่พยายามครอบทับสำนึกและตัวตนกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยเช่นกัน

2. หอพิพิธภัณฑสถานเฝ้าเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา

เมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา เป็นเมืองชายแดนทางด้านทิศเหนือของลาว ติดกับประเทศพม่าและเมืองลา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน แขวงหลวงน้ำทาโดดเด่นในแง่เป็นเมืองท่องเที่ยวเชิงนิเวศลำดับต้นๆ ของลาว แขวงหลวงน้ำทาเป็นเมืองที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ชนเผ่าที่มีสัดส่วนประชากรมากที่สุดสามลำดับแรกคือ ขมร้อยละ 25 อาข่าร้อยละ 24 และลื้อร้อยละ 16 (Satoshi, 2001) หอพิพิธภัณฑสถานเฝ้าเมืองสิงเป็นพิพิธภัณฑสถานของรัฐ ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1997 ตั้งอยู่สี่แยกใจกลางเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา เดิมอาคารนี้เป็นที่พำนักของพระยาเซกอง เจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองสิง สร้างในปี ค.ศ. 1934 เป็นอาคารไม้สองชั้น สถาปัตยกรรมแบบไทลื้อประยุกต์ ท่ามกลางหมู่ตึกกรมบ้านช่องสมัยใหม่ที่มีทั้งร้านอาหาร เกสต์เฮาส์ บริษัทนำเที่ยว พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงเป็นสิ่งก่อสร้างที่โดดเด่นและสะดุดตามากที่สุดในเมือง

• การต่อรองการเล่าเรื่องระหว่างรัฐและคนนอก

อาคารและการจัดแสดงในปัจจุบันได้รับการบูรณะเมื่อปี ค.ศ. 2006 ตามโครงการความร่วมมือระหว่างลาว-เยอรมัน สำนักงานแถลงข่าวและวัฒนธรรมเมืองสิงร่วมกับองค์การพัฒนาเอกชนต่างชาติ GTZ (German Development Cooperation) ชั้นล่างของอาคารเป็นห้องโถงจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย ภาพถ่ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในเมืองสิงจำนวน 9 ชนเผ่า ได้แก่ อาข่า เย้า ม้ง ไตดำ โลโล ไตลื้อ ไตเหนือ ผู้น้อย และขมุ การจัดแสดงของแต่ละชนเผ่ามีรูปแบบอย่างเดียวกันคือ มีเครื่องแต่งกายประจำชนเผ่าจัดแสดงไว้ในตู้กระจก มีภาพถ่ายชาย-หญิงในชุดชนเผ่าซึ่งเป็นภาพถ่ายใหม่ทั้งหมด บางภาพก็ถ่ายอยู่หน้าอาคารพิพิธภัณฑสถานเอง มีป้ายคำอธิบายวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และป้ายอธิบายเครื่องแต่งกายชนเผ่า ป้ายคำอธิบายส่วนใหญ่เป็นสองภาษา คือ ลาวและอังกฤษ โดยพิพิธภัณฑสถานติดป้ายแจ้งว่า ข้อมูลส่วนใหญ่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์นำมาจากหนังสือ Joachim Schliesinger. *Ethnic Group of Laos, Volume 1-4, Bangkok: White Lotus, 2003.*

รูปแบบการนำเสนอข้าวของเครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย ดูผิวเผินแล้วคล้ายกับในพิพิธภัณฑ์บรรดาเผ่าแขวงพงสาลีคือ มีเครื่องใช้ไม้สอยภายในครัวเรือนของชนเผ่าต่างๆ จัดแสดงรวมกันอยู่ในมุมหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ ข้าวของที่จัดแสดง เช่น น้ำเต้า กระจิบข้าว เขียง ช้อน เขียง ตะกร้า หม้อ มีด และตั้ง โดยมีป้ายอธิบายชื่อเรียกและบอกว่าเป็นของชนเผ่าใด เช่น หม้อต้มข้าวของชนเผ่าเย้า ตะกร้าของชนเผ่าอาซา ตะเกียบของชนเผ่าไทเหนือ นอกจากนี้มีอุปกรณ์ดักจับและล่าสัตว์ของชนเผ่าต่างๆ เช่น สวิง ไซ และแร้วดักนก บริเวณติดกันเป็นตู้กระจกจัดแสดงเครื่องดนตรีของชนเผ่า อาทิ แคนของชนเผ่าอาซา ปี่ไม้ไผ่ของชนเผ่าไทลื้อ และขอเขาควางของชนเผ่าไทเหนือ มีมุมจัดแสดงอุปกรณ์ทอผ้าและผ้าทอชนิดต่างๆ

ภาพที่ 2 ข้าวของเครื่องใช้และเครื่องแต่งกายชนเผ่าที่จัดแสดงบริเวณชั้นล่าง
(ถ่ายโดยมงคล กลิ่นนุบผา)

มีข้อสังเกตว่า การนำเสนอเรื่องชนเผ่าทั้ง 9 เผ่าที่อาศัยอยู่ในเมืองสิงห์นั้น ไม่ได้รวมชนเผ่าลาวลุ่ม เอาไว้ด้วย ทั้งๆ ที่ก็มีคนลาวอาศัยอยู่ในเมืองนี้ ผู้เขียนมองว่า พิพิธภัณฑ์กำลังจะสื่อให้ผู้ชมรู้สึก ว่า ชนเผ่าคือ กลุ่มคนที่อยู่ในเขตชนบทหรือในเขตภูเขา มีประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนลาวที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ (แต่เป็นชนส่วนน้อยของเมืองนี้) แต่การอธิบายเรื่องชีวิตวัฒนธรรมของชนเผ่าก็ได้มีนัยยะ “แซ่แข็ง” วัฒนธรรมเหมือนกับพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าแขวงพงสาลีใน “ตัวบท” ป้ายคำอธิบายนอกจากจะอธิบายถึงสภาพความเป็นอยู่ที่

จริงในปัจจุบันแล้ว ก็ยังบอกถึงปัญหาต่างๆ ที่ชนเผ่าเผชิญ เช่น ขาดสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ ดังที่ป้ายคำอธิบายเกี่ยวกับชนเผ่าอาข่า แปลเป็นภาษาไทยได้ความว่า

“เนื่องจากพื้นที่ในเมืองสิง สถานที่ที่พวกเขาตั้งถิ่นฐาน พวกเขาได้เผชิญกับปัญหาหลายอย่าง ถึงแม้ว่าพวกเขาจะเป็นประชากรส่วนใหญ่ในเมืองสิง แต่พวกเขามีส่วนร่วมน้อยในด้านการเมือง เมื่อเทียบกับชนเผ่าอื่นในเมืองสิง...”

นอกจากนี้ ภาพถ่ายกลุ่มชาติพันธุ์เต็มตัวทั้งหญิงและชายหลายภาพที่แขวนประกอบกับเครื่องแต่งกาย เผยให้เห็นเครื่องแต่งกายที่ผสมผสานกับเสื้อผ้าสมัยใหม่ บางคนใส่ชุดชนเผ่าแต่สวมรองเท้าแบบร่วมสมัย บางคนใส่เสื้อเชิ้ตผูกเนคไทแต่สวมทับด้วยชุดชนเผ่า แสดงการปรับเปลี่ยนในการใช้ชีวิตจริง ๆ ของชนเผ่าที่ผสมผสานกับสิ่งของในตลาดที่หาซื้อได้ง่าย ข้อความในป้ายคำอธิบายวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่ายังชี้ให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นอยู่บ้าง เช่น คำอธิบายชนเผ่าม้ง “...ในหลายบ้านของชาวม้งจะเกิดปรากฏการณ์เครื่องนุ่งห่มเพื่อการค้าโรงงานแทนที่เครื่องนุ่งห่มพื้นเมืองที่ดำ (ทอ) ด้วยมือ แต่ก็เกือบว่าแม่หญิงม้งหมดทุกคนอย่างน้อยก็ยักดำหูกอย่างน้อยหนึ่งครั้งต่อปี...”

เมื่อขึ้นบันไดมาชั้นสองมีพื้นที่อีกสองส่วนที่น่าเสนอเรื่องชาติพันธุ์ คือ ห้องฉายวีดิทัศน์และห้องโถงกลางที่จัดแสดงนิทรรศการภาพถ่าย มุมฉายภาพยนตร์สารคดีในพิพิธภัณฑ์ อธิบายปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ชนเผ่าต่างๆ ต้องเผชิญ อาทิ ปัญหาอันเนื่องมาจากการถูกรัฐบังคับให้อพยพมาจากบนเขาเพื่อมาตั้งรกรากอยู่บนที่ราบของชนเผ่าอาข่า ทำให้ชนเผ่าต้องเผชิญกับปัญหาที่ทำกินในฐานะผู่อพยพเข้ามาใหม่ ความไม่คุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบเมืองทำให้ชนเผ่ากลายเป็นคนชายขอบที่อยู่ในเมือง และปัญหาการปะทะต่อรองระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่าในเรื่องความคิด ความเชื่อ เป็นต้น สารคดีดังกล่าวสร้างโดย Martin Gronemeyer โครงการความร่วมมือลาว-เยอรมัน ด้านการพัฒนาชนบทในเขตภูเขาของลาวตอนเหนือ

บริเวณห้องโถงกลางบ้านเป็นพื้นที่นิทรรศการชั่วคราว ชุดภาพถ่ายขาวดำ ในหัวข้อ “The Last Guardians of the Mountains or the Water from the Heart” โดย Frederic Dupont เป็นภาพถ่ายสีขาวดำทั้งหมด 20 ภาพ ถ่ายที่เมืองสิง เมื่อปี ค.ศ. 2003 ภาพถ่ายส่วนใหญ่เป็นภาพบุคคล (portrait) ของชนเผ่าในอิริยาบถต่างๆ มีทั้งภาพเด็ก ผู้หญิง คนแก่ เช่น ภาพหญิงสาวชาวอาฮา 2 คน แต่งเครื่องแต่งกายประจำเผ่า กำลังนั่งถักเชือก ภาพชาวเขาท่ามกลางไร่ฝิ่นที่กำลังออกดอกสะพรั่ง ภาพเด็กผู้ชายกำลังนั่งเล่นอยู่บนรถล้อลากที่ทำด้วยไม้ ภาพคนที่กำลังเดินอยู่บนถนนดินในป่า ฯลฯ

“They now live of natural resources available of the nature which is fast disappearing under the pressure of modern civilization... their tradition would have been a far memory of the distant past, told by the old to the younger generation...” ข้อความแนะนำนิทรรศการ

การทำเป็นภาพขาวดำสื่อถึงอดีตอันดงามของชนเผ่า ขณะเดียวกันข้อเขียนที่อธิบายนิทรรศการมีนัยยะที่มองวัฒนธรรมชนเผ่าแบบโรแมนติก มองโลกสมัยใหม่หรือโลกทุนนิยมเข้ามาครอบงำวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่า ชนเผ่าจึงถูกกลายเป็นเหยื่อของบริโภคนิยมและกระแสการพัฒนา

ในท่ามกลางอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่แพร่กระจายเข้ามาถึงเมืองชายแดนที่อุดมไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมจากบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นบริบทและเงื่อนไขสำคัญที่ขับเคลื่อนการจัดแสดงเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑ์ นอกจากภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกให้ความหมายว่าเป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมต่างจากกลุ่มหลักของประเทศ มองเห็นทั้งพลวัตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และปัญหาในวิถีความเป็นอยู่อันเนื่องมานโยบายการพัฒนาของรัฐแล้ว ยังพบว่า การเปิดพื้นที่ให้ “คนนอก” ไม่ว่าจะเป็นองค์กร GTZ ดับทจากงานเขียน Joachim Schliesinger และ ภาพถ่ายของ Frederic Dupont เข้ามามีส่วนอธิบายและกำหนดความเป็นชนเผ่ายังสะท้อนแนวคิดบางอย่าง ประการแรก เรื่องชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นสิ่งละเอียดอ่อนทางการเมืองและความมั่นคงอีกต่อไป รัฐไม่ได้เคร่งครัดที่พิพิธภัณฑ์จะใช้ข้อมูลเชิงวิชาการจาก “คนนอก” ที่เป็นชาวต่างชาติ ประการที่สอง ความเป็นชาติพันธุ์

ถูกทำให้กลายเป็นวัตถุวิสัย (objective) คล้ายกับว่ามีแก่นแท้แน่นอน ทำให้สามารถจะหยิบชุดอธิบายเชิงวิชาการมาใช้ได้เลย และยังเป็น การเพิ่มอำนาจและความชอบธรรมในการอธิบายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยอ้างประสบการณ์และคำอธิบายจากนักวิชาการ

• **ชนเผ่าและชนชั้น มรดกศักดิ์นาสู่มรดกชาติ**

ห้องอีกด้านของชั้นบนอาคารเป็นพื้นที่เล่าเรื่องประวัติความเป็นมาของเมืองสิง โดยจัดแสดงภาพถ่ายเก่า ภาพวาด แผนที่ และของใช้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้าเมืองสิง และในบริเวณส่วนห้องโถงชั้นบนยังมีส่วนที่จัดแสดงโบราณวัตถุจำพวกพระพุทธรูป ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน พับสาภาษาไตลื้อ บาทร ผ้อง และภาชนะดินเผาที่ได้มาจากวัดเก่าแก่ในเมืองสิง ป้ายคำอธิบายที่เขียนมีลักษณะการให้คุณค่าในเชิงโบราณวัตถุ ของล้ำค่าของชาติคือ จะเขียนบอกชื่อวัตถุและยุคสมัยสั้นๆ เช่น “พระพุทธรูปทอง จากวัดต่างๆ ในเมืองสิง ศตวรรษที่ 18” วัตถุสิ่งของส่วนใหญ่มาจากวัฒนธรรมลาวไม่ใช่ชาวของชนเผ่าดังที่แสดงในชั้นล่าง

มีข้อสังเกตว่า ในแง่การจัดพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้สะท้อนแนวคิดคู่ตรงข้ามหลายเรื่อง เช่น ระหว่างอดีต (นิทรรศการภาพถ่ายที่อยู่ชั้นบน) กับปัจจุบัน (การจัดแสดงเรื่องชาติพันธุ์ที่ให้ความรู้สี่กร่วมสมัยที่อยู่ชั้นล่าง) ระหว่างชนชั้นเจ้านาย (เจ้าฟ้าเมืองสิง-ลาวลุ่ม) กับชนชั้นผู้ได้ปกครอง (ชนเผ่า) ระหว่างวัฒนธรรมลาวลุ่ม (พระพุทธรูป) กับวัฒนธรรมชนเผ่า (เครื่องแต่งกายและของใช้) และระหว่างของมีค่า (ของใช้ของเจ้าฟ้า พระพุทธรูป) กับข้าวของเครื่องใช้ธรรมดา (ของใช้ของชนเผ่า) เหล่านี้สื่อถึงเรื่องชนชั้นคือ การแยกคนลาวออกจากกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนเผ่า อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมลาวเหนือกว่าชนเผ่าทั้งพื้นที่ (ชั้นบน-ล่าง) และการให้คุณค่า (วัตถุล้ำค่า-เครื่องมือดำรงค์ชีพ) ได้อย่างน่าสนใจ

อีกสถานะหนึ่งของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ การเป็น “บ้านประวัติศาสตร์” เมื่อเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์อีก 2 แห่ง พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นเพียงแห่งเดียวที่นำเสนอประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมือง ที่สำคัญคือ การพูดถึงเจ้านายหรือกลุ่มศักดิ์นาที่เดิมเป็นเรื่องละเอียดอ่อนสำหรับรัฐบาลสังคมนิยม แต่หลังการเปิดประเทศตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา รัฐก็มักจะนำสัญลักษณ์

ทางพุทธศาสนาและกษัตริย์มาตีความใหม่ ในเชิงเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ เพื่อช่วยธำรงความชอบธรรมในการปกครอง (อีแวนส์, 2549: 232-233) การพลิกกลับของแนวคิดของรัฐลาวต่อเรื่องมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาจากการจัดแสดงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทางการเมืองและนโยบายทางสังคมและเศรษฐกิจของลาวคือ รัฐบาลไม่ได้ใช้แนวคิดคอมมิวนิสต์อย่างเข้มข้นในการปกครองอีกต่อไป แต่ปรับเปลี่ยนความคิดนโยบาย และทำให้สอดคล้องกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เรื่องบางอย่าง เช่น พุทธศาสนา กษัตริย์ ถูกรัฐให้ความหมายใหม่ เพราะนอกจากสิ่งเหล่านี้จะบ่งบอกถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ยาวนานแล้วยังสามารถใช้เป็น “จุดขาย” ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นรายได้หลักของประเทศ และเป็นเหตุผลสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐและพรรคต่อไป

3. ศูนย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา เมืองหลวงพระบาง

ศูนย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยาดังอยู่ใจกลางเมืองหลวงพระบาง เป็นพิพิธภัณฑ์เอกชนที่มีรูปแบบการจัดแสดงที่น่าดึงดูดใจ ใช้เทคนิคการนำเสนอที่หลากหลาย เนื้อหาหลักที่จัดแสดงคือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในภาคเหนือของลาว ศูนย์ศิลปะฯ ก่อตั้งโดย อดีตนักพัฒนาองค์กรเอกชนชาวสหรัฐฯ จบการศึกษาด้านมานุษยวิทยาและเคยทำงานเป็นที่ปรึกษาด้านการท่องเที่ยวให้กับรัฐบาลลาวมาหลายปี ร่วมกับภัณฑารักษ์ชาวลาวที่มีประสบการณ์การทำงานกับพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ในต่างประเทศ พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่บนเนินเขา หลังตลาดดาลา กลางเมืองหลวงพระบาง เป็นอาคารเก่าชั้นเดียว สถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล สร้างขึ้นราวปี ค.ศ. 1920-1930 อดีตเป็นบ้านพักเจ้าหน้าที่ศาลของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ต่อมาใช้เป็นศาลทหารและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใช้เป็นบ้านพักเจ้าหน้าที่ จนกระทั่งปี ค.ศ. 2007 ศูนย์ศิลปะฯ จึงขอใช้พื้นที่และเข้ามาบูรณะเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์และเปิดให้เข้าชมในปีเดียวกันนั้น ทั้งนี้ พื้นที่การจัดแสดงมีไม่มากด้วยถูกจำกัดด้วยฝั่งของอาคารเก่า หากกวาดสายตามองจากด้านหน้าสามารถมองเห็น

นิทรรศการได้กว่าร้อยละ 70 อย่างไรก็ดี พื้นที่ขนาดเล็กทำให้ผู้ชมรู้สึกใกล้ชิดและไม่ได้เหมือนถูกข่มหรือรู้สึกตัวลีบเล็กเหมือนกับเดินชมในพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่

• **ข่าวของร่วมสมัยและเสียงของกลุ่มชาติพันธุ์**

ศูนย์ศิลปะฯ ปรับเปลี่ยนนิทรรศการบ่อยครั้ง ในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงการ จัดแสดงที่อยู่ในช่วงเวลาปี ค.ศ. 2009-2010 เป็นหลัก เนื้อหาหลักนิทรรศการว่า ด้วยเรื่องวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศลาว จำนวน 7 กลุ่ม พื้นที่นิทรรศการของแต่ละกลุ่มมีโครงสร้างการเล่าเรื่องเหมือนกัน คือ มีแผ่นป้ายขนาดใหญ่ 2 ป้ายใช้อธิบายอัตลักษณ์และมรดกวัฒนธรรม ป้ายแรก อธิบายวัฒนธรรมของชนเผ่า ผ่านแกนวัฒนธรรมต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อ วิถีชีวิต ภาษา พิธีกรรม ประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมทางสังคม บัจฉัยพื้นฐาน ฯลฯ วิธีการเขียนหรือเล่าเริ่มต้นด้วยการอ้างอิงคำพูดจากประสบการณ์ส่วนบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ใช้เทคนิคการเลือกคำพูดที่สื่อถึงความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนป้ายใหญ่ที่สอง อธิบายหัวเรื่องหลักซึ่งแตกต่างกันแต่ละกลุ่มพร้อมประกอบวัตถุจัดแสดงตาม หัวเรื่อง โดยหัวเรื่องทั้ง 7 กลุ่ม ได้แก่ อาข่า: “ความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าหนึ่ง” ม้ง: “การเฉลิมฉลองปีใหม่” ไทลื้อ: “การผลิตฝ้ายให้เป็นเครื่องนุ่งห่ม” เมี่ยนเย้า: “ศิลปะของการปักผ้า” มุนเย้า: “พิธีกรรมความเชื่อลัทธิเต๋า” ไทดำ: “เครื่องนอนที่ทำด้วยมือ” และขมุ: “เครื่องจักสานและกี๊ตเอว” ยกตัวอย่างป้ายคำอธิบายของชนเผ่า อาข่า

“เดี๋ยวนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างแตกต่างไปหมดสำหรับชาวอาข่า มันก็คือแต่ก่อนแล้ว คนรุ่นใหม่ก็ได้พบเห็นบ้านอื่นเมืองไกล และชีวิตที่ทันสมัยขึ้น แต่ก็แต่ก่อน เมื่อผู้คนพบเห็นตึกสูง 6-7 ชั้น เขาเจาก็เชื่อว่าผีเป็นผู้สร้างขึ้น หลังจากนั้นมา ผู้คนยังเชื่อผีอยู่ แต่พร้อมกันนั้นก็รับรู้ว่าคนเราก็สามารถประดิษฐ์สร้างหลายสิ่งหลายอย่างออกมาได้” แปรวงง อายุ 29 ปี บ้านปี่เยื่อ แขวงหลวงน้ำทา

พลังคำพูดในคำอธิบายนี้สะท้อนความเชื่อเดิมๆ ของผู้ชมที่อาจยังติดภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หยุดนิ่งตายตัว นิทรรศการเริ่มต้นด้วยการสื่อตรงไปยัง

ความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และเนื้อหาในนิทรรศการของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ จะเป็นลักษณะนี้เช่นเดียวกันหมด ส่วนหัวเรื่องหลักของชนเผ่าอาข่าที่นำเสนอคือ “ความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าหนึ่ง” ใจความหลักสื่อว่าการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ตามราชการนั้น จริงๆ แล้วสามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อยได้อีก เช่น อาข่า ยังแยกย่อยได้อีกและมีความหลากหลายในกลุ่มของตัวเอง ทั้งนี้ พิพิธภัณฑ์เลือกใช้เครื่องแต่งกายเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นความหลากหลายของกลุ่มอาข่า

ภาพที่ 3 ส่วนจัดแสดงหัวข้อ “อาข่า: “ความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าหนึ่ง” (ถ่ายโดยปณิตา สรวาสี)

อาข่าแยกออกเป็น 3 ชนเผ่าย่อย คือ อาข่าลума อาข่านุกูย และอาข่าปูลีใหญ่ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่แขวนอยู่บนโครงเหล็กคือ รูปธรรมที่แยกความแตกต่างกันของชนเผ่าอาข่าแต่ละกลุ่ม น่าสนใจว่าวัตถุที่จัดแสดงไม่ได้เน้นแสดงเครื่องประดับที่ดูวิจิตรและน่าพิศวง (exotic) แต่เครื่องประดับที่อยู่ตรงหน้าคือ ลูกบิดพลาสติกหลากสีสันที่ขายกันเกลื่อนในท้องตลาด แม้กระทั้งการจัดแสดงส่วนอื่นๆ ที่เปรียบเทียบให้เห็นการปรับตัว เช่น กลักใส่เข็มเย็บผ้าแบบต่างๆ ของชนเผ่าอาข่านุกูยที่ในอดีตทำด้วยไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันทำด้วยฝาปากกาเย็บหีบ การเลื่อนไหลของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมอาข่าในนิทรรศการดังกล่าว สอดรับกับคำพูดของแม่เผ่าชาวขมุ บนป้ายอธิบายที่ว่า เดียวนี้ไม่มีใครทอผ้าใช้เองกันแล้ว เพราะซื้อสำเร็จรูปจากตลาดง่ายกว่า

นอกจากนี้ นิทรรศการยังสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกัน ยกตัวอย่างในนิทรรศการของเมียน (เย้า) ที่อธิบายถึงสาแหรกของกลุ่มชาติพันธุ์ว่า เผ่าแลนแตน (มุนเย้า) และเย้าสังกัดอยู่ในตระกูลภาษาเดียวกัน โดยเล่าผ่านนิทานที่เล่าสืบกันมาว่า แลนแตนกับเย้ามีพ่อคนเดียวกัน แต่แลนแตนเป็นลูกเมียหลวง ส่วนเย้าเป็นลูกเมียหย้อย หรือนิทรรศการเรื่องศิลปะการปักเสื้อ (ปักผ้า) ของเผ่าเมียนที่จัดแสดงตะกร้าสานที่ภายในบรรจุอุปกรณ์การเย็บปักถักร้อยของแม่หญิงชาวเมียน ป้ายคำอธิบายเขียนว่า ตะกร้าดังกล่าวเป็นตะกร้าของชนเผ่าอาข่า บ้านผากา แขวงหลวงน้ำทา โดยแต่เดิมใช้สำหรับใส่ข้าวสุก แต่แม่หญิงเย้าได้สั่งมาจากชนเผ่าอาข่าเพื่อใส่เข็ม ด้าย และผ้าที่เย็บแล้ว เป็นต้น

วัตถุประสงค์แสดงส่วนใหญ่มิใช่ของชิ้นเอกหรือของมีค่า แต่เป็นข้าวของเครื่องใช้เล็กๆ น้อยๆ ฝีมือดีบ้างไม่ดีบ้างคละเคล้ากัน และการที่ของทุกชิ้นมักจะเขียนชื่อคนทำหรือวันที่ทำ หรือแม้กระทั่งบอกว่าประดิษฐ์จากผ้าโรงงานเป็นการลดความจริงแท้ (authentic) ที่ไม่มีประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ของผู้ทำที่มักจะเกิดขึ้นเวลากล่าวถึงวัตถุชาติพันธุ์ โดยทั่วไปการนำวัตถุชาติพันธุ์มาจัดแสดงเสี่ยงกับการให้ภาพสถิติของชนเผ่าที่หยุดนิ่งไว้กาลเวลา น่าสนใจว่าพิพิธภัณฑ์นี้หลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการตรึงเอกลักษณ์บางประการสร้างภาพความล้าหลังของชนเผ่า แต่พยายามให้เห็นว่าคนเหล่านั้นยังโลดแล่นอยู่ในสังคมปัจจุบัน โดยเลือกวิธีจัดแสดงสิ่งของร่วมสมัยหรือของที่ใช้จริง และที่สำคัญคือใช้การอ้างวลีหรือบทสนทนาต่างๆ ที่เป็นประสบการณ์และความทรงจำส่วนบุคคล เพื่อสะท้อนความเปลี่ยนแปลงและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ กับชีวิตเขา และเป็นการเพิ่ม “เสียง” และเพิ่มความชอบธรรมของภัณฑารักษ์ในการตีความวัฒนธรรมอื่น

- **ประวัติศาสตร์ความขัดแย้งกับเรื่องที่ถูกซ่อนเร้น**

ด้วยเหตุที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐที่มาในประวัติศาสตร์มีทั้งแง่บวกและลบ โดยเฉพาะการต่อสู้ ความขัดแย้ง การปราบปราม รวมถึงนโยบายรัฐบางเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ เมื่อสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ก็พบว่า มีทั้งเรื่องที่ถูก “เลือกจัดแสดง” และเรื่องที่ถูก “ซ่อนเร้น” กลุ่มม้งเป็นตัวอย่างให้เห็นชัด ตั้งแต่ช่วงเปลี่ยนแปลงการ

ปกครองมีทั้งฝ่ายที่เข้าร่วมกับพรรคและฝ่ายที่ต่อต้านรัฐ บางส่วนหนีออกนอกประเทศ บางส่วนยังหลบหนียู่ตามป่าและตะเข็บชายแดน และถูกรัฐใช้กำลังทหารกดดันเรื่อยมา ผู้เขียนพบว่า การ “ไม่ได้จัดแสดง” หรือสิ่งที่จะเล่าเรื่องความขัดแย้งหรือประเด็นที่อ่อนไหวทางการเมืองปรากฏอยู่ในส่วนจัดแสดงต่างๆ ของเผ่าม้งไม่น้อย

ในป้ายหลักที่อธิบายประวัติศาสตร์ของกลุ่มม้ง เล่าเรื่องการอพยพของม้ง และเหตุผลที่ต้องอยู่บนดอยเพราะอพยพเข้ามาที่หลังสุด แต่ม้งปรับตัวได้ง่ายสามารถดำรงชีพและประสบความสำเร็จในการค้าทางไกล สุดท้ายบอกว่าม้งกระจายตัวไปอยู่ในต่างประเทศหลายแสนคน แต่เลือก “ไม่เล่า” เหตุที่ม้งอพยพออกนอกประเทศนั้นมาจากสาเหตุทางการเมือง ม้งที่สนับสนุนรัฐบาลลาวราชอาณาจักรต้องอพยพหนีออกนอกประเทศ หลังที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ชนะสงครามและก่อตั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การไม่ได้เล่าประวัติศาสตร์ความขัดแย้งอาจมาจากเหตุผลทางการเมืองและการตรวจสอบเนื้อหาโดยรัฐ ซึ่งผู้ก่อตั้งให้สัมภาษณ์ว่า ข้อมูลที่จัดแสดงต้องได้รับความเห็นชอบจากทางราชการก่อน (Gudjadur, 2552) การจัดแสดงที่เล่าประวัติศาสตร์ความขัดแย้งไม่ได้ นอกจากทำให้ผู้ชมไม่ทราบที่มาที่ไปว่าทำไมคนม้งถึงต้องไปตั้งรกรากที่สหรัฐอเมริกาแล้ว ยังลดทอนจิตวิญญาณและความสำคัญของวัตถุที่เปี่ยมไปด้วยความผูกพันกับมาตุภูมิของคนม้งสะท้อนผ่านตัวบทจัดตัวอย่างมุ่มจัดแสดงหมวกม้ง 3 แบบ หมวกใบหนึ่งเป็นของแม่หญิงม้งยิวที่เย็บโดยชาวม้งยิว เมืองมินิโซต้า สหรัฐอเมริกา ที่มีป้ายอธิบายสั้นๆ ว่า “หมวกนี้เย็บโดยแม่หญิงม้งอยู่มินิโซต้า เพื่อเป็นของขวัญมอบให้พี่น้องอยู่ประเทศลาว มันยังเหมาะสมใช้ในพิธีฝังศพ ม้งจะเก็บรักษาเครื่องนุ่งแบบโบราณไว้เพื่อนุ่งในเวลาพวกเขาเสียชีวิต”

อย่างไรก็ดี ชั้นเชิงการปกปิดแบบเปิดเผยในปมการเมืองยังแทรกซึมอยู่ตามเนื้อหาในป้ายอธิบายที่มีสองภาษา กล่าวคือ ในป้ายคำอธิบายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์และวิถีชีวิตการดำรงชีพที่มีทั้งภาษาลาวและอังกฤษนั้น ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงการเมืองเนื้อความจะไม่เหมือนกัน ยกตัวอย่างป้ายประวัติของชนเผ่าอาข่าในภาษาอังกฤษอธิบายว่า

ชาวอาชฎูรัฐบาลบังคับให้อพยพลงมาทำกินบนพื้นราบ เพื่อโอกาสที่ดีในการดำรงชีพเพราะอยู่ใกล้ถนน โรงเรียนและตลาด ในขณะที่ภาษาลาวไม่มีคำอธิบายส่วนนี้ ส่วนป้ายประวัติของชนเผ่าม้งในภาษาลาวเชิดชูว่า คนเผ่าม้งได้รับตำแหน่งสูงในรัฐบาลลาวและเจ้าแขวงหลวงพระบางคนแรกหลังการปฏิวัติเป็นคนม้ง ในขณะที่ภาษาอังกฤษไม่กล่าวถึงประเด็นนี้เลย คำอธิบายภาษาลาวภาพความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์จะค่อนข้างเป็นไปได้ในเชิงบวก ในขณะที่ป้ายคำอธิบายภาษาอังกฤษมักจะสอดแทรกข้อความสถานการณ์ความเป็นจริงในเชิงลบของรัฐที่กระทำกับกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น นโยบายบังคับให้ชนเผ่าต่าง ๆ อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานด้านล่างบนพื้นที่ลุ่ม ซึ่งเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ว่า ทำโดยเร่งรีบไม่มีมาตรการรองรับ ทำให้ชนเผ่าปรับตัวไม่ทัน บางครอบครัวขาดที่ทำกิน วัฒนธรรมบางอย่างสูญหายไป ป้ายคำอธิบายภาษาอังกฤษจึงเป็นชั้นเชิงที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใช้เป็นสื่อในการอธิบายสถานการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบัน

ศุภย์ศิลปะฯ เลือกใช้หัวเรื่องหลักในนิทรรศการของทั้ง 7 ชนเผ่าที่สื่อถึงศิลปะวัฒนธรรมที่ดงาม ทรงคุณค่ามากกว่าประเด็นทางสังคมหรือการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่ศุภย์ศิลปะฯ ยังไม่สามารถทำได้โดยตรง (Gujadhur, 2552) แต่ก็ใช้วิธีสอดแทรกประเด็นการเมืองไว้บ้างในป้ายอธิบายวิถีวัฒนธรรมดังกล่าว นอกจากนี้ชื่อพิพิธภัณฑ์เอง “ศุภย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา” เป็นชั้นเชิงการตั้งชื่อที่ดูไม่สู้มั่งเสียง โดยคำว่าศิลปะเป็นสิ่งที่นุ่มนวลพองๆ กับการตีความวัฒนธรรมจากการตั้งชื่อทั้ง 7 หัวข้อ

- **บทบาทใหม่ของพิพิธภัณฑ์ต่อสังคม**

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจ-สังคมที่หลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลกและเป็นจุดหมายปลายทางของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาหางานทำ รวมถึงชาวต่างชาติ ทั้งนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่จากองค์กรระหว่างประเทศ นักพัฒนาเอกชน ฯลฯ ภัณฑารักษ์ให้ข้อมูลว่า นักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นเป้าหมายและผู้ชมหลักของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมีผลไปถึงป้ายทางเข้า ป้ายโฆษณาที่ข้อความเกือบทั้งหมดเป็นภาษาอังกฤษ มีเพียงภาษาลาวที่เขียนว่า “ศุภย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา” ซึ่งชื่อค่อนข้างแปลกสำหรับคนลาวทั่วไป จึงเกิดการเหมารวมว่าที่นี่

เป็นร้านขายของเก่าหรือโชว์ภาพวาด ผู้ชมที่เป็นคนลาวยังมีสัดส่วนน้อยมากถึงแม้จะเปิดให้เข้าฟรีก็ตาม (Gujadhur and Ellis, 2010: 156)

ศูนย์ศิลปะฯ ยังจัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านชาติพันธุ์สู่เยาวชนด้วยการจัดโปรแกรมเข้าชมสำหรับนักเรียน อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงเด็กเท่านั้นที่ต้องการการนำชม ผู้ชมคนลาวเกือบทั้งหมดจำเป็นต้องมีผู้นำชม เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคยกับการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น พนักงานจะต้องนำชมและให้ข้อมูลโดยชวนสนทนา (Gujadhur, 2012) ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า การที่ศูนย์ศิลปะฯ เน้นว่าจะต้องมีผู้นำชมด้วย นอกเหนือจากการไม่คุ้นเคยแล้ว ปัจจัยสำคัญคือการเข้าใจภาษา เนื่องจากความรู้และความเข้าใจภาษาเชิงวิชาการของคนลาวส่วนใหญ่ค่อนข้างจำกัดและอัตราการรู้หนังสือโดยเฉลี่ยของคนอายุมากกว่า 15 ปี อยู่ที่ร้อยละ 72.7 (Messerli et al, 2008: 56) ทั้งนี้ไม่ต้องพูดถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ภาษาลาวมิใช่ภาษาแม่

อย่างไรก็ดี การตีความและนำเสนอภาพแทนวัฒนธรรมอื่นโดยภัณฑารักษ์ที่ขาดการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมเป็นกระบวนการทำงานดั้งเดิมที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ทั่วโลกถูกตั้งคำถาม นำไปสู่การทำงานที่เปิดให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งบริบทดังกล่าวมีอิทธิพลต่อวิธีทำงานของศูนย์ศิลปะฯ นำไปสู่การปรับเปลี่ยน “อ่านาจ” ในการตีความและนำเสนอ “ฉันเรียนมานุษยวิทยา และใช้วิธีทางด้านมานุษยวิทยามาประยุกต์กับงานที่ทำ” (Gujadhur, 2012) ภูมิหลังและประสบการณ์การทำงานของภัณฑารักษ์เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิด เป้าหมาย และวิธีการทำงาน ศูนย์ศิลปะฯ ใช้กระบวนการวิจัยด้านมานุษยวิทยาช่วยเก็บข้อมูลเปิดให้ตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อเสนอหรือคำแนะนำต่อเนื้อหาในนิทรรศการ และสร้างกิจกรรมร่วมกับชุมชนเรื่องการอนุรักษ์ ฟืนฟู สืบทอด มรดกวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน โดยการส่งเสริมการผลิตและออกแบบงานหัตถกรรมของชนเผ่าเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยนำสินค้าหัตถกรรมมาขายในบ้านขายของที่ระลึกของพิพิธภัณฑ์ ปัจจุบันศูนย์ศิลปะฯ ทำงานร่วมกับชุมชนใน 12 แขวง โดยมีผู้ผลิตงานหัตถกรรมกว่า 100 คน (International Ecotourism Club, 2012)

ปี ค.ศ. 2010 ศูนย์ศิลปะฯ เป็นเจ้าภาพร่วมกับแขวงหลวงพระบางจัดงานมหกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมบรรดาเผ่า (Luangprabang Ethnic Cultural Festival) เชิญกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาบอกเล่าชีวิตวัฒนธรรม และสาธิตงานศิลปะหัตถกรรมให้กับคนเมืองหลวงพระบางรวมทั้งนักท่องเที่ยวได้ชม กระบวนการทำงานของศูนย์ศิลปะฯ เป็นการพยายามก้าวผ่านงานพิพิธภัณฑ์แบบเก่า ที่เน้นอาคารคอลเลคชันงานอนุรักษ์วัตถุ และการจัดแสดงโดยภัณฑารักษ์มืออาชีพไปสู่กรอบการทำงานพิพิธภัณฑ์แนวใหม่ (new museology) ที่เปิดให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการกระบวนกรต่าง ๆ ขยายบทบาทงานพิพิธภัณฑ์ไปสู่งานพัฒนาชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจ รวมถึงการสร้างเวทีให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนในการนำเสนอความคิด วัฒนธรรม และตัวตนให้กับคนอื่น ๆ ได้เรียนรู้ ส่วนหนึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งยังไม่เห็นบทบาททางสังคมแบบนี้ในพิพิธภัณฑ์ของรัฐ

สรุป

การสร้าง ความหมายและภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ของพิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขและบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ รวมถึงอำนาจและทัศนะผู้จัดทำ หอพิพิธภัณฑ์บรรดาเผ่าแขวงพงสาส์พิพิธภัณฑ์ของรัฐที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจศูนย์กลางและเป็นพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย การบอกเล่าเรื่องชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑ์สะท้อนภารกิจสำคัญทางการเมืองของรัฐในช่วงเวลาที่ระบอบเผชิญกับปัญหาความมั่นคงคือ บูรณาการกลุ่มชาติพันธุ์ให้เกิดสำนึกความเป็นพลเมืองลาวร่วมกันไม่ว่าจะชนเผ่าไหนก็คือคนลาวเหมือนกัน พิพิธภัณฑ์จึงเปรียบเสมือนอนุสาวรีย์ที่เชิดชูความมุ่งมั่นของรัฐในการขับเคลื่อนประเทศ อย่างไรก็ตาม ภาครัฐผลิตซ้ำภาพของชนเผ่าที่รัฐต้องการให้เป็นคือ ว่านอนสอนง่าย ใช้ชีวิตใกล้ธรรมชาติ อยู่กันอย่างสงบสุข ปราศจากความขัดแย้ง วัตถุประสงค์แสดงเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ทำให้เห็นความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่ดำรงอยู่ในสปป. ลาว ซึ่งไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงทางสังคม-วัฒนธรรม

ภาพแทนของชนเผ่าของพิพิธภัณฑ์นี้จึงเป็นแค่เรื่องสุนทรีย์และแยกออกจากเรื่องการเมือง

ขณะที่บริบทและเงื่อนไขทางสังคมของหอพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าเมืองสิงแตกต่างกันไป เป็นช่วงเวลาที่มุมมองของรัฐต่อสถานการณ์เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผ่อนคลายลง การดำรงอยู่ของบรรดาชนเผ่าไม่ได้เป็นภัยคุกคามหรือเป็นปัญหาที่จริงจังสำหรับรัฐเท่าใดนัก ตัวแปรที่รัฐมีทิศทางความสนใจคือ การสนับสนุนการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ให้ประเทศ ความหมายและคุณค่าของกลุ่มชาติพันธุ์สำหรับรัฐคือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีค่าต่อเศรษฐกิจ นำไปสู่การเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามามีส่วนดีความ จัดการ และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นด้วย กลุ่มชาติพันธุ์สำหรับหอพิพิธภัณฑ์เมืองสิงคือ กลุ่มคนที่มีวิถีวัฒนธรรมแตกต่างจากคนกลุ่มหลักของประเทศ แม้จะยังแฝงนัยยะเชิงดูหมิ่นเหยียดหยามของวัฒนธรรมคนลาวลุ่ม แต่การนำเสนอตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ดูร่วมสมัยกว่าพิพิธภัณฑ์บรรดาเผ่าแขวงพงสาลี โดยเผยให้เห็นแง่มุมปัญหาเชิงโครงสร้างที่กลุ่มชาติพันธุ์เผชิญ อาจด้วยแนวคิดมุมมองเชิงวิพากษ์และอำนาจ (authority) ต่อรองขององค์กรข้ามชาติด้านการพัฒนาที่มีผลต่อการนำเสนอภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์

แม้ไวยากรณ์การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ทั้งสามจะดูคล้ายกัน คือ ใช้เครื่องแต่งกายและเครื่องใช้ไม้สอยเป็นตัวแทนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ศูนย์ศิลปะฯ สามารถเลี่ยงการให้ภาพตายตัวที่ไม่เปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์และไม่สอดคล้องกับสังคมอย่างมีชั้นเชิงและชัดเจนกว่าพิพิธภัณฑ์รัฐอีกสองแห่ง ด้วยตัวบทการอ้างอิงวลีต่างๆ ของเจ้าของวัฒนธรรมที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในชีวิตความเป็นอยู่ และปรับเปลี่ยนอำนาจในการตีความและนำเสนอภาพแทนให้กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเอง แม้จะยังถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบที่ปราศจากเรื่องการเมืองก็ตาม ขณะที่พิพิธภัณฑ์รัฐอีกสองแห่งอำนาจการตีความและอธิบายยังอยู่ในมือรัฐ นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หรือคนนอกอย่างเบ็ดเสร็จ กระบวนการทำงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมเป็นการเพิ่มความชอบธรรมในการอธิบายวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ให้กับศูนย์ศิลปะฯ ในภาพรวมของการจัดแสดงและบทบาทการทำงานของศูนย์ศิลปะฯ วัฒนธรรมกลุ่ม

ชาติพันธุ์ถูกให้ค่าและความหมายว่าเป็นสิ่งมีค่าต่อการเรียนรู้ ควรค่าแก่การปกป้องรักษาและสืบทอด ภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมที่หวังว่าจะนำประโยชน์แก่เจ้าของวัฒนธรรม ทั้งในเชิงจิตวิญญาณคือสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและตัวตน และเชิงเศรษฐกิจคือสร้างรายได้ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์

เอกสารอ้างอิง

- ทรงคุณ จันทจร, ผู้แปล. (2551). **ประวัติศาสตร์ลาว (ตีกดาบรพ-ปัจจุบัน)**. พิมพ์ครั้งที่ 1. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อีแวนส์, แกรนท์. (2549). **ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว: ประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์** โดยดุซงึ่ เฮย์มอนด์. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- Gujadur, Tara and Ellis, Lauren. (2010). Engaging Communities in a Developing Country Context: a Private Museum's Perspective in Lao PDR. In **Museum-Community Partnerships: The Role of ASEAN Museums in the 21st Century**. Singapore: National Heritage Board.
- International Ecotourism Club. (2012). **Interview: Tara Gujadur, Founder - Traditional Arts & Ethnology Centre, Laos**. Retrieved November 10, 2012, from <http://www.ecoclub.com/articles/interviews/630-tara-gujadur>.
- Karp, Ivan and Kratz, Corinne A. (2000). Reflections on the Fate of Tippoos Tiger: Defining Cultures through Public Display. In Elizabeth Hallam and Brian V. Street (eds.). **Cultural Encounters: Representing Otherness**. (pp.194-228). London: Routledge.
- Lao National Front for Construction. (2005). **The Ethnic Groups in Lao P.D.R**. Vientiane: Department of Ethnic.

- Lao Statistics Bureau. (2005). **Population Census 2005**. Retrieved May 19, 2012, from <http://www.nsc.gov.la/>.
- Messerli, Peter. et al. (2008). **Socio-Economic Atlas of the Lao PDR: an Analysis Based on the 2005 Population and Housing Census**. Bern: Swiss National Centre of Competence in Research (NCCR) North-South.
- Satoshi, Yokoyama. (2001). The Situation of Ethnic Minorities in Lao. In **Lao Health Master Planning Study, Progress Report I**. Retrieved April 20, 2011, from <http://www.akha.org/upload/documents/situationofethnicminoritylaos.pdf>.
- Sturge, Kate. (2007). **Representing Others: Translation, Ethnography and the Museum**. Manchester: St.Jerome Publishing.

สัมภาษณ์

- วอนมะณี สุกปะเสียด. (29 พฤศจิกายน 2552). สัมภาษณ์. เจ้าหน้าที่ห้องสมุด หอถาวรวัฒนธรรม แขวงพงสาสี สปป. ลาว.
- Gudjadur, Tara. (17 กุมภาพันธ์ 2552). สัมภาษณ์. ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา หลวงพระบาง สปป. ลาว.

